

Rockwool Fondens Forskningsenhed

Arbejdsrapport 26

Sort arbejde i Tyskland

Lars P. Feld og Claus Larsen

Syddansk Universitetsforlag

Odense 2012

Sort arbejde i Tyskland

Arbejdsrapport nr. 26

Udgivet af:

© Rockwool Fondens Forskningsenhed,
i kommission hos Syddansk Universitetsforlag

Kopiering af dette notat må kun finde sted på institutioner,
der har indgået aftale med Copy-Dan og kun inden for de
i aftalen nævnte rammer.

Adresse:

Rockwool Fondens Forskningsenhed
Sølvgade 10, 2. sal tv.
DK-1307 København K
Tlf. 33 34 48 00
E-post: forskningsenheden@rff.dk
Hjemmeside: www.rff.dk

ISBN 978-87-90199-69-2

ISSN 0909-9824

Maj 2012

Oplag: 300

Tryk: Specialtrykkeriet Viborg

Udgivet med støtte fra ROCKWOOL FONDEN

Pris 150,00 kr. inklusive 25 % moms

Indhold

Forord 5

1. Indledning 7
 2. Politiske initiativer i de senere år af mulig betydning for omfanget af sort arbejde 9
 3. Hvad er sort arbejde – og hvordan måles det? 12
 4. Omfanget af sort arbejde i Tyskland efter årtusindskiftet 17
 5. Andel af befolkningen, der har arbejdet sort 23
 6. Tid brugt på sort arbejde 31
 7. Timebetalingen for sort arbejde 40
 8. Sort arbejde i Øst og i Vest 47
 9. Det bliver lavet sort – de mest almindelige former for sort arbejde 60
 10. Kontrol, straf og sort arbejde 68
 11. Skattepolitik 84
 12. Skattemoral og andre sociale normer 95
 13. Sammenfatning 110
- Appendiks til kapitel 4: Sådan bliver omfanget af sort arbejde beregnet 121
- Litteratur 126
- Litteratur fra Rockwool Fondens Forskningsenhed 128

Forord

Formålet med dette arbejdsrapport er at give en samlet oversigt på dansk over resultaterne af Rockwool Fondens Forskningsenheds interviewundersøgelser af sort arbejde – Schwarzarbeit – i Tyskland, der blev gennemført i 2001 og igen i årene 2004-08.

Rockwool Fondens Forskningsenhed har gennemført tilsvarende undersøgelser i Danmark siden slutningen af 1980'erne med en metode og et undersøgelsesdesign, der var blevet afprøvet flere gange tidligere i løbet af årtiet.

I midten af 1990'erne blev interesseområdet udvidet til at omfatte de omkringliggende lande Norge, Sverige, Tyskland og Storbritannien for at sammenligne sort arbejdes omfang og struktur i forskellige typer af velfærdsstater med forskelligt opbyggede skattesystemer og forskelle i skattetryk.

Sort arbejde som begreb er kun en del af den samlede skyggeøkonomi, men hvor meget der skal regnes med afhænger af lovgivningen i de enkelte lande, og hvad det kaldes afhænger af sprogbrugen. Derfor måtte spørgeskemaet tilpasses begge dele for at gøre undersøgelserne så sammenlignelige som muligt.

I Danmark, Norge, Sverige og Tyskland er "sort arbejde" et velkendt og ofte brugt begreb, selv om indholdet ikke nødvendigvis er præcis det samme. Den direkte oversættelse til engelsk til "black work" eller "black activities" bruges i denne sammenhæng, men er ikke så veldefineret. I engelsktalende lande bliver det desuden ofte opfattet som et uheldigt ordvalg. Af begge disse grunde vælger vi på engelsk ofte at tale om undeclared work, the shadow economy eller at sætte "black activities" i citationstegn, når vi alligevel har brugt begrebet.

I 2003 udgav Rockwool Fondens Forskningsenhed *The Shadow Economy in Germany, Great Britain and Scandinavia. A Measurement Based on Questionnaire Surveys*, hvor cand.polit. Søren Pedersen som den første fremlagde en oversigt over strukturerne i denne del af den ikke-deklarerede økonomi og dens omfang i de fem lande omkring årtusindskiftet. I 2004-08 fortsatte Forskningsenheden undersøgelserne i Tyskland, og i dette arbejdsrapport fremlægger professor og økonomisk vismand Lars P. Feld fra Albert-Ludwigs-Universitetet i Freiburg og cand.polit. Claus Larsen fra Rockwool Fondens Forskningsenhed resultaterne.

Den tyske del af Pedersen (2003) blev fulgt op af Feld og Larsen (2005a,b), hvor Søren Pedersen deltog i projektets tidlige faser. Her blev data fra 2001 suppleret med data fra 2004, og resultaterne blev i 2006 sammenfattet til et kapitel i *Jahrbuch Schattenwirtschaft 2006/2007* redigeret af Friedrich Schneider og Dominik H. Enste. I Feld og Larsen (2008) blev der i et nyhedsbrev tilføjet yderligere to år, nemlig 2005 og 2006. Feld og Larsen (2011 og 2012) er engelsksprogede udgivelser på Springer-Verlag og indeholder resultater til og med hhv. 2008 og 2007. Nær-

værende arbejdsrapport, der også udkommer på tysk, bliver fremlagt samtidig med Feld og Larsen (2012).

Ud over at skabe en tidsserie med udgangspunkt i data fra 2001 som supplement til Forskningsenhedens tilsvarende danske undersøgelser, har formålet været gennem samarbejdet med professor Feld at bygge videre på Søren Pedersens analyser og se nærmere på forholdet mellem på den ene side kontrol og straf, skatter og sociale normer og på den anden side deltagelse i sort arbejde. Professor Feld har i sin forskning gennem mange år beskæftiget sig netop med spørgsmålet om forhold, der kan have betydning for omfanget af bl.a. sort arbejde, og det har der været gode muligheder for at se nærmere på i perioden, der både har budt på en skatte- og en arbejdsmarkedsreform samt indførelsen af en særlig lov mod sort arbejde, højere straffe og ikke mindst en øget kontrolindsats.

Jeg vil gerne takke det tyske finansministerium for at have finansieret dataindsamlingen i 2005 og Rockwool Fonden for at have finansieret den øvrige dataindsamling og hele det omfattende projekt om sort arbejde, som de tyske undersøgelser og udgivelserne om dem er en del af. Specielt vil jeg takke Rockwool Fondens bestyrelsesformand Tom Kähler og dens direktør Elin Schmidt for en altid stor og usvækket interesse for Forskningsenhedens arbejde – også ved tilblivelsen af denne udgivelse og for projektet som helhed.

Spørgsmålene indgik i de omnibusundersøgelser, TNS Infratest Sozialforschung, der er et privat analysebureau med stor erfaring i dataindsamling til samfundsvidenskabelig forskning, løbende gennemfører. I den forbindelse kunne Claus Larsen og Lars P. Feld trække på uvurderlig hjælp og ekspertise fra Gabriele Fischer, Arnold Riedmann og Harald Bielenski.

En særlig tak også til Bent Jensen, formidlingschef i Rockwool Fondens Forskningsenhed, og til Forskningsenhedens sekretær Mai-britt Sejberg, til cand.polit. Mark Gervasini Nielsen og cand.polit. og ph.d.-studerende Peer Skov, der som studentermedarbejdere på projektet har ydet professionel forskningsassistance, samt naturligvis til de to forfattere, der med denne og de øvrige udgivelser i 2011 og 2012 sammenfatter og sætter et i hvert fald foreløbigt punktum for Forskningsenhedens undersøgelser af sort arbejde i Tyskland.

I dette forskningsprojekt har Rockwool Fondens Forskningsenhed naturligvis opretholdt fuldstændig videnskabelig uafhængighed af såvel det tyske finansministerium og TNS Infratest Sozialforschung som af Rockwool Fonden.

Torben Tranæs

København, maj 2012